

UOT 76.02

AYSEL MƏMMƏDƏLİYEVƏ*

AZƏRBAYCANIN XALQ RƏSSAMI ELMİRA ŞAHTAXTİNSKAYANIN YARADICILIĞINDA MÜHARİBƏ MÖVZUSU

Məqalədə xalq rəssamı Elmira Şahtaxtinskayanın yaradıcılığında müharibə mövzulu əsərlərindən bəhs edilmişdir. Rəssamın Böyük Vətən Müharibəsinin faciələrinin gətirdiyi ağırlıqları, dəhşətləri, dağılmış şəhərin viran qalmış səhnəsini rəssam rənglərin aqressiv çalarları ilə canlandırmışdır. Elmira Şahtaxtinskaya çox zaman müharibəni, onun dəhşətini, vahiməsini, unudulmaz faciələrini öz əsərlərində olduğu kimi tamaşaçısına çatdırmışdır. Əsərlərindəki təsir gücünü artırmaq üçün bir çox priyomlardan istifadə edən rəssam qara və ağ kimi neytral rənglərin qarşılaşdırması ilə yüksək təəssürat yaratmışdır. Bundan əlavə, rəsm əsərlərindəki insanların kiçik kölgəli təsvirləri isə həm də azərbaycanlıların ön cəbhədə olduğu kimi, arxa cəbhədə də dayanmadan birlik olub vətənə xidmət etdiklərini, yorulmadan ağır zəhmətlərini əks etdirir.

Açar sözlər: *Təsvir, rəng, plakat, müharibə, obraz, kompozisiya.*

Görkəmli sənətkar Elmira Şahtaxtinskaya təsviri sənətin qrafika janrında mükəmməl kompozisiya quruluşuna malik, yadda qalan, özünəməxsus işləmə texnikası, sənətkar manerasında yaratdığı əsərləri ilə həm Azərbaycan təsviri sənətinin inkişafına xidmət edən, həm də öz tamaşaçılarına dərin məna izah edən əsərlərə müəlliflik etmişdir.

E.Şahtaxtinskayanın plakatlarında yeni bədii forma axtarışları müəyyənləşdirildiyi zaman bu sahədəki fəaliyyətinin ən səciyyəvi xüsusiyyətləri və onu digərlərindən fərqləndirən əsas cəhətin onun qrafik həllin sərhədlərini aşaraq, həmin əsərlərini daha çox rəngkarlıq manerasında icra etdiyini deməyə əsas verir. Yaşadığı zaman və mühitin tələblərindən irəli gələrək rəssamın yaradıcılığının əsasən Sovetlər birliyində xalqların dostluğu, sülh və əmin-amanlığı ilə əlaqəli mövzular sovetlər birliyi zamanında böyük əhəmiyyət kəsb edən həmin siyasi mövzulu əsərlərin bu gün də öz aktuallığını itirmədiyini qeyd edə bilərik. Buna səbəb isə rəssamın birtərəfli mövqedən çıxış etməyərək ümumi sülhün təbliğinə, Vətən sevgisinə yönəli əsərlərlə tamaşaçıların rəğbətini qazanmasıdır.

Elmira Şahtaxtinskayanın yaradıcılığının əhatə etdiyi dövrün Böyük Vətən Müharibəsindən sonra Sovetlər birliyində xalqların dostluğu, sülh və əmin-amanlığın təbliği kimi dünyəvi problemlərin həlli məsələləri ilə bağlı, həm də incəsənətin qarşısına da böyük tələblər qoyduğu bir dövrə təsadüf etdiyini nəzərə alsaq həmin zaman üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən əsasən siyasi mövzulu əsərlərin bu gün də öz aktuallığını itirmədiyini görə bilərik. Çünki rəssam burada bir tərəfli mövqedən çıxış etməyərək ümumi sülhün təbliğinə, Vətən sevgisinə yönəli əsərlərlə tamaşaçıların rəğbətini qazanmışdır.

Lakin demək olmaz ki, həmin plakatlar bir xətt üzrə inkişaf edərək sadəcə siyasi xarakter daşıyırdı. Azərbaycanın görkəmli ziyalılarının, milliliyimizi təbliğ edən əsərlərin mövcudluğu Elmira Şahtaxtinskaya yaradıcılığının vətənpərvər ruha söykəndiyinin sübutudur.

Daha çox Azərbaycanın Böyük Vətən Müharibəsindəki əməyini, fəaliyyətini yüksək dəyərləndirən sənətkar hər zaman ümumsovetlər birliyindəki fəaliyyətinə baxmayaraq Azərbaycan sevgisini daha üstün tutmuş, onun müharibə zamanı rolunu dəyərli əsərləri ilə işıqlandırmışdır [2].

Belə əsərlərdən olan plakatlarından birində “Azərbaycan Böyük Vətən Müharibəsinin əsas yanacaq bazası idi! Hər şey qələbə üçün!” adlı əsərində savaq zamanı qələbənin əsasında

duran Azərbaycan neftinin əvəzsiz əhəmiyyətini olduqca maraqlı şəkildə vurğulamışdır.

Müharibənin dəhşətini, vahiməsini əsərinə köçürən rəssam qara və ağ kimi neytral rənglərin qarşılaşdırması ilə yüksək təəssürat yaratmışdır. Dağınıq şəhərin tikanlı məftilləri arasından yüksələn neft qurğusunun simvolik boz görünüşünün bütün tablo boyu əsas hissəni zəbt etməsi onun məqsədyönlü tərənnümü ilə əlaqədardır. Qüllənin üzərində çalışan insanların kiçik kölgəli təsvirləri isə həm də azərbaycanlıların ön cəhbəhdə olduğu kimi, arxa cəhbədə də dayanmadan birlik olub vətənə xidmət etdiklərini, yorulmadan ağır zəhmətlərini əks etdirir. Nefti daşıyan ağ hava balonlarının bu boz və qara rənglər arasından iri formalı təsvirləri tamaşaçıya təsvirin sanki canlı hərəkətdə olduğu təsirini bağışlayır. Plakatın ən yuxarı hissəsində yazılmış “Azərbaycan Böyük Vətən Müharibəsinin əsas yanacaq bazası idi!” sözləri plakatın məqsədini açıqlayır. Qüllənin aşağı hissəsində bir qədər boz çalarların xətlərin sıxlığı ilə yaratdığı daha açıq hissəsində isə rus dilində yazılmış “hər şey qələbə üçün!” sözlərini sanki çalışanlar tərəfindən kiçik tablo üzərində sadə şrifflərlə yazılaraq həkk edilməsi həyatından, sağlamlığından, ailəsindən keçən fədakar insanların öz dilindən səslənməsi kimi ifadə edilməsi onun təsirli tərənnümünü daha da qabarıq şəkildə önə çıxarır.

Baxmayaraq tablo qara və ağ neytral rənglərin bozla qarışaraq daha tünd kompozisiya quruluşunda özünü göstərir və eləcə də olduqca ağır bir mövzu üzərində qurulmuşdur, tamaşaçı burada pessimist, ağır təəssüratlı təsvirlə deyil, əksinə onu qələbəyə, xoşbəxt gələcəyə həvəsləndirən sənət əsəri ilə qarşılaşır. Bununla yanaşı eyni zamanda fədakar Azərbaycan xalqının əvəzsiz xidmətlərinin açıq şəkildə özünü büruzə verməsi sənətkarın xalq sevgisinin göstəricisi kimi öz sübutunu tapır.

Plakat 1953-cü ildə yaradılmışdır. Belə bir zamanda bir xalqın əməyini təktərəfli olaraq vurğulamaq və müharibə üçün əsas yanacaq bazası olduğunu qeyd etmək həm də sənətkardan hünər tələb edirdi. Çünki bu zamanın tələbindən irəli gələrək rəssamın məqsədinin səhv dəyərləndirilməsi ilə də nəticələnmə bilərdi. Buradan da aydın görürük ki, E.Şahtaxtinskaya yüksək yaradıcı qabiliyyəti ilə yanaşı, iddialı mövqeyə sahib olan mərd sənətkardır.

Sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Nurəddin Həbibov qeyd edir ki, “Elmira Şahtaxtinskayanın plakatları zamanın hökmü, müasirlərimizin ən nəcib arzu və əməlləri ilə səsləşən dolğun və mənalı sənət əsərləridir. Dünyada sülh, əmin-amanlıq naminə təcavüzə, müharibə dəhşətlərinə qarşı kəskin etiraz motivləri həmin əsərlərin başlıca ideya məzmununu təşkil edir. İnsanın yaradıcı qüvələrinə pərəstiş ruhunda fırçaya alınan canlı, əyani, kəsərli plakat obrazları nikbin, həyatı təsdiqedicisi vüsətə malikdir” [1, s.7].

1975-ci ildə rəssamın yaratdığı plakatında “50 milyon insan İkinci Dünya müharibəsinin qurbanı olmuşdur” sözlərinin təsirini artıran bədii ifadə vasitəsi bütün dünyanın qaranlığını başına cadra etmiş ananın kədərli baxışları həyata keçirir. Sənətkar dünyanı dəhşətə gətirən bu faciəni gecənin sükuta çökmüş qaranlığı ilə izah edir. Bu bir gecənin deyil, bütövlükdə bəşər aləminin daxilində çökmüş kədərin simvolik izahıdır. Və həmin dünyaya baxan ananın qəm dolu nəzərləri ümumiləşdirilmiş obraz kimi əsərin məğzində dayanan mahiyyətin dərinə dayanan bədii həllini açıqlayır.

Digər bir əsərində isə rəssam ilk dəfə 1958-ci ildə amerikalı alim tərəfindən təklif edilmiş neytron bombasının gətirəcəyi ağır fəsadların nəticələrini təsirli formalarla izah etmişdir. Radiasiya yaratmadan, sadəcə canlı aləmi məhv edən neytron bombasının bütün gələcəyin məhvinə gətirib çıxaracağı fikrini rəli sürən sənətkar bunu uşaq arabası və onun içində körpə geyiminin boş qalmış təsirli təsviri ilə ifadə etmişdir. Bu əsərdə bütün dünyanı mübarizəyə səsləyən daxili həyəcanı öz əksini tapmışdır. Mavi tonun uzaqlaşaraq tündləşib qaralan çaları əsərin əsasında dayanan mahiyyətini xüsusi emosionallıqla tamaşaçıya çatdırılmasına kömək edir.

Ümumiyyətlə, həyatın, xoşbəxt cəmiyyətin əsasında gələcəyin təməli olan körpələrin

dayandığını rəssamın bir çox plakatlarında görmək mümkündür. Bu mənada isti yaşıl tonun yaşillığı tərənnüm edən təsviri üzərində kəpənəyin arxasınca baxan məsum körpənin dünyanın bütün kədərindən, mənfurluqlarından xəbərsiz saf görüntüsünü rəssam həm də onun çılpaqda qalmış bədən forması ilə izah edir. “Dinc həyat sənə!”... Bu şüar gələcəyə səslənən bir çağırışdır. Rəssamın Böyük Vətən Müharibəsinin faciələrinin gətirdiyi ağırlıqları, dəhşətləri, dağılmış şəhərin viran qalmış səhnəsi, körpəsini qucaqlayaraq onu cəbhənin mərkəzində qalmış tənha cismi ilə qorumağa çalışan cərəsiz qadının yerə sərilməsi və onu dəhşətli əzabları ilə canlandıran rəssam bütün bunları qara və boz kimi rənglərin aqressiv çalarları ilə həll etmişdir. Göy üzünü bürüyən qara buludların parçalanmış ifadəsi əsərdəki aqressiv dinamizmi daha da kəskin formalarla tərənnüm edir. Bu dəhşəti unutmağın mümkünsüzlüyünü təsdiq etməyə çalışan sənətkar eyni zamanda bu fəlakətin bir daha təkrar olunmamalı olduğunu yaratdığı plakat vasitəsilə az qala bütün dünyaya bəyan edir.

Rəssamın 1987-ci ildə yaratdığı plakatında XIII əsrin dahi görkəmli filosof, riyaziyyatçı, astronom və tarixçisi Nəsirəddin Tusiyə həsr edilmiş “Kosmosda sülh uğrunda” adlı plakatında alimin həyat missiyasının əsasında dayanan məqsədinin hətta kosmosun kəşfində belə sülhə xidmət etmək ideyasından ibarət olduğunu açıqlamışdır [4]. Triptixin birinci hissəsində kosmosun görüntüsü, ikincidə rəsədxanadan göy cisimlərini izləyən elementlərin iri forması verilmişdir. Üçüncü hissədə isə alimin müdrik görkəmi, canlı obrazı tamaşaçının diqqətini cəlb edir. Hər üç triptixi birləşdirən səciyyəvi xüsusiyyət onların sülhün rəmzi rəngi olan mavilərdə həll edilməsidir, işıq-kölgə nüanslarının həllində rəssamın plakat janrına məxsus qrafik həllin çərçivəsindən çıxaraq yaradıcılığının daha geniş imkanlarından istifadəsi diqqət çəkir.

Elmira Şahtaxtinskaya 1990-cı ildə ölkədə yaranmış vəziyyətin gərginliyini dünyada baş verən rüsvayçı siyasət kimi izah etmişdir. Bu güc siyasətinin – XX əsrin rüsvayçılığı olduğunu rəssam qanlı Yanvar hadisələrinin dəhşətinə həsr etmişdir. O, burada silahların, avtomatların boş səmaya tuşlanmış görüntüsünü ağ və qara rənglərlə həll etmişdir. Ümumiyyətlə, Elmira Şahtaxtinskaya çox zaman müharibəni, unudulmaz faciələri qara və bozun müxtəlif çalarlarında həll etməyə üstünlük vermişdir, bu əsər də həmin qəbildən hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qasimov S.N. XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan rəngkarlığında lirik təmayüllər // “Mədəni həyat” №11, 2014.
2. Şahtaxtinskaya E. Sülh mövzusu əsas mövzudur. Bakı qəzeti. 1975, 7 mart.
3. Verdiyev Ə. Dəzgah rəngkarlığı – Bakı, 1988.
4. Azərbaycan incəsənəti. Müəll. heyəti: Ə.Salamzadə, N.Rzayev, K.Kərimov, R.Əfəndiyev, N.Həbibov. Bakı: Maarif. 1977. 212 s.

**Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyaşının dissertantı
e-mail: life_continues_91@mail.ru*

Aysel Mammadaliyeva

THE THEME OF WAR IN THE WORKS OF THE PEOPLE'S ARTIST OF AZERBAIJAN ELMIRA SHAHTAHTINSKAYA

The article examines the work of the people's artist Elmira Shahtahtinskaya on the military theme. The artist recreated the severity and horrors of the tragedies of the Great Patriotic War, a scene of a destroyed city with aggressive shades of colors. Elmira Shahtahtinskaya, with her works, tried to convey to her audience about the war, its horrors, unforgettable tragedies, etc. The artist, using a variety of poetic techniques to amplify the impact of his work, made a strong impression using neutral colors such as black and white. In addition, small shadow images of people in the paintings reflect the tireless work of Azerbaijanis both at the front and in the rear.

Keywords: *description, color, poster, war, image, composition.*

Айсель Маммадалиева

ТЕМА ВОЙНЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА АЗЕРБАЙДЖАНА ЭЛЬМИРЫ ШАХТАХТИНСКОЙ

В статье рассматриваются работы народного художника Эльмиры Шахтаhtинской на военную тематику. Художник воссоздал тяжесть и ужасы трагедий Великой Отечественной войны, сцену разрушенного города с агрессивными оттенками красок. Эльмира Шахтаhtинская своими произведениями старалась донести до своего зрителя о войне, о ее ужасах, незабываемых трагедиях и т.д. Художник, использующий множество поэтических техник для усиления воздействия своих работ, производил сильное впечатление, используя нейтральные цвета, такие как черный и белый. Кроме этого, небольшие теневые изображения людей на картинах отражают неутомимый труд азербайджанцев как на фронте, так и в тылу.

Ключевые слова: *описание, цвет, плакат, война, изображение, композиция.*

(Sənətşünaslıq elmləri doktoru İnara Məhərrəmovə tərəfindən təqdim olunmuşdur)

Daxilolma: İlk variant 01.09.2020
Son variant 10.11.2020